

6. *ННАВ.* – 2510, 1, 4796

7. *ННАВ.* – 1050, 1, 4

8. *ННАВ.* – 2191, 1, 469

9. *ННАВ.* – 1050, 1, 6

10. *Review of the Peasant Land Bank for the purchase and sale of land in 1906–1910 (1910).* St. Petersburg: Printing Main counties Management (in Russ.)

11. Kukharenska, A. A. (2013). *The activity of the Peasant Land Bank on the territory of Belarus in the period of the Stolypin agrarian reform (1906–1914).* *Vesnik BDU. Serya 3, Gistorya. Ekanomika. Prava (Bulletin of the BSU. Series 3, History. Economy. Right)*, 2, 15–18 (in Russ.)

A. A. Kukharenska

THE «LIQUIDATION» ACTIVITIES OF THE PEASANT LAND BANK ON THE TERRITORY OF BELARUS (1906–1914)

It is important to note, that currently there is a need for revision of the long-term approaches to studying the Peasant Land Bank activities, formulated in the Soviet historical science. Distinctive features which are traced in the activity of the Bank on the territory of Belarus, are not studied in the scientific literature up to the end. This circumstance defines the novelty of the theme. Besides, the theme of the research does not have only scientific-theoretical, but also practical value that explains its topicality and the necessity of deep study.

The article determines the role of the Peasant Land Bank in solving of the agrarian question on the territory of Belarus. The comprehensive research of the «liquidation» activities of the Belarusian branches of the Peasant Land Bank was made and their effect on the growth of peasant land ownership and the realization of the Stolypin agrarian reform in Belarusian provinces was shown.

The research was based on methodological principles of historicism, objectivity and systematization. They have been implemented through the use of general logical (analysis, synthesis, induction, deduction), general scientific (historical and logical methods, modelling, system approach), specific historical (historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, historical-systemic) and quantitative (quantitative analysis, mathematical modelling) methods.

One of the first attempts to weaken the land hunger of the peasants was the organization of long-term loan for land acquisition. For this purpose, the Peasant Land Bank was established in the Russian Empire. Its functions included issuance of loans for land purchase, land management activities, estates purchase and sale, charities, which allowed him to become one of the main tools of the agrarian policy of the autocracy of late XIX – early XX centuries. The experience of bank involvement in the agrarian question solution is quite literally unique in the world practice.

The Peasant Land Bank was given one of the main roles in the spreading of individual land property of peasants. State mortgage had a positive impact on the growth of peasant land ownership, which contributed to the development of capitalism and the elimination of feudal vestiges in the agriculture of the Russian Empire. Special attention is drawn to the problem of the interactions between local branches of the Bank, land planning commissions and land institutes. They established cooperation to mobilize land property and to raise the level of peasant farming.

The results of the research offer the challenge for further study of the agrarian history of Belarus of the second half of the 19th – beginning of the 20th century. In addition, the experience of the bank's activities on the territory of Belarus will be useful for the banking sector of the economy of the Republic of Belarus in the choice of monetary policy instruments.

УДК 94:347 (47+57)-058 «1837/1841»

Т. В. Малиновська

кандидат історичних наук, головний бібліограф Наукової бібліотеки Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Б. В. Малиновський

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Нікопольського факультету Національного університету «Одеська Юридична Академія»

ТРЕТЕЙСЬКИЙ СУД І РЕФОРМА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ СЕЛЯНАМИ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1837-1841 рр.)

У статті розглянуто питання про запровадження третейського суду під час реформи управління державними селянами у Російській імперії 1837–1841 рр. Проаналізовано відповідне законодавство, розкрито зміст цього заходу, визначено його мету – підвищити якість судового захисту селян, спростити, прискорити та здешевити судочинство, уникнути зловживань з боку суддів.

Ключові слова: третейський суд, Російська імперія, державні селяни.

Постановка проблеми. Третейський суд – суд, обраний на підставі домовленості між зацікавленими особами для розв'язання певного правового спору. Суть третейського розгляду полягає в тому, що сторони доручають ухвалити рішення стосовно суперечки між ними третім особам (звідси і назва суду). Третейський розгляд є альтернативною державному суду формою розв'язання спорів [1; 2, 161].

У 1837-1841 рр. у Російській імперії було здійснено реформу управління державними селянами. Серед заходів, покликаних покращити життя селян, впорядкувати їх відносини між собою, з іншими станами та з державою, чільне місце належало перетворенням у сфері судочинства, зокрема, спробі поширити третейський суд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання раніше не розглядалося. Більшість робіт із історії судочинства та з історії селянства містять стислу характеристику судової організації в селах державних селян [3, 53; 4, 568; 5, 35; 6, 198]. Згадка про третейські суди є лише у найбільш ґрунтовному дослідженні з історії державних селян – монографії М. Дружиніна [7, 576].

Мета. Автори ставлять з мету визначити причини і розкрити зміст урядових ініціатив, пов'язаних з впровадженням третейського суду в громадах державних селян під час проведення реформи 1837–1841 рр.

Вклад основного матеріалу. Право Російської імперії надавало третейським судам великого значення. Ці суди у Російській імперії діяли у сфері цивільного судочинства. У Соборному Уложенні 1649 р. третейським судам був присвячений п. 5 гл. 15. Згідно з нею, за спільною згодою сторони могли виносити свою справу на розгляд третіх осіб. За правління Петра I суд посередника з певних питань став обов'язковим: якщо сторони не могли обрати такого посередника самостійно, він призначався державним судом [8, 772]. У 1831 р. було видано

Положення про третейські суди, норми якого разом із наступним законодавством було систематизовано у Зводі законів Російської імперії 1833, 1842 та 1857 рр. (Т. 10, Ч. 2) [9].

Зацікавленість уряду Російської імперії у поширенні третейського суду пояснювалася суттєвими перевагами, які він мав, порівняно з державним судом. Насамперед застосування третейських процедур спрощувало, прискорювало і здешевлювало судочинство. Оскільки зазвичай третейський суд розглядав справу на місці й не мав складного діловодства, учасникам судового процесу не доводилося обтяжувати себе («волочить и убыточить» [10]) витратою часу і коштів на поїздки до суду, купувати гербовий папір, оплачувати послуги писарів.

Державні суди вирішували справи на підставі законодавства, третейські ж судді могли також керуватися нормами місцевого звичаєвого права або взагалі брати до уваги лише власні міркування (судити «по совісті»). Отже, третейський суд, на відміну від державного, не залежав від недоліків законодавства, був більше пристосований до конкретних умов, дозволяв знайти вихід у випадках, коли встановлені законодавцем правила «суперечили поглядам маси і були нелегкоздійсненними в її житті» [11, 87].

Інша приваблива для уряду риса третейського суду полягала у тому, що він, замінюючи собою державний суд, скорочував контакти останнього з населенням. Роль російського самодержця як джерела права і справедливості вимагала від нього особисто вершити суд в усіх випадках. Лише з огляду на неможливість цього царі мусили доручати судові функції суддям. З цієї точки зору сам інститут суду як нав'язаний обставинами посередник між монархом і народом викликав недовіру у верховної влади.

Своїми діями судді справджували негативне ставлення до себе. Неспроможність суду до судової реформи 1864 р. зумовлювали продажність і некомпетентність суддів, застаріле процесуальне право, складна система інстанцій. У боротьбі з недоліками судової системи верховна влада випробувала різні методи: було розширено повноваження і збільшено кількість органів контролю, діяльність суддів було піддано детальній регламентації в нормативних актах, певні категорії справ та окремі групи населення (як, наприклад, іноземних колоністів) вивели з юрисдикції загальних судів і передали у відання спеціальних судових установ. Впровадження третейського суду доповнювало ці заходи. Доручаючи третейському посередникам вирішувати значну частину судових справ, уряд обмежував діяльність корумпованих і неефективних державних судів і у такий спосіб зменшував її негативні наслідки. За словами Р. Уортмана, «чим сильніше бажав монарх ошчасливити Росію благом правосуддя, тим рішуче намагався він зменшити роль суддів» [12, 56]. Третейське посередництво саме надавало таку можливість.

Очевидно, саме з цих міркувань запровадження третейського суду стало одним із напрямів реформи управління державними селянами 1837-1841 рр. Під час реформи в селах державних селян були створені виборні судові органи – сільські й волосні розправи. Сільські розправи діяли в громадах, волосні – в об'єднаннях громад волостей. Сільський суд складався

з сільського старшини (який одночасно очолював виборний адміністративний орган – сільське правління) і двох членів судової колегії – сільських добросесних («сільських добросесетних»). Суддями волосного суду були волосний голова (керівник волосного правління) і двоє волосних добросесних. Суддів сільських та волосних розправ члени сільських громад і волостей обирали на три роки. Волосний суд виконував функції апеляційної й касаційної інстанцій щодо сільських розправ [5, 35].

До компетенції сільських і волосних розправ належали нескладні справи. Ці суди розв'язували суперечки щодо угод, укладених усно, та угод, що стосувались майна вартістю не більше 15 карбованців сріблом. Якщо йшлося про більш вартісне майно або про угоди, зареєстровані у нотаріусів, маклерів або в державних установах, то позивачам слід було звертатись до державних судів. Вони ж мали розглядати спори між державними селянами та представниками інших станів [9, 177].

Встановлений для сільських та волосних судів порядок розгляду справ передбачав, що ухвалення ними судових рішень мало бути радше винятком, ніж правилом. Основну роль мали відігравати добровільне примирення і третейське судочинство. Процедура була така: отримавши позовну заяву, члени розправи спочатку пропонували сторонам укласти мирову угоду (тобто, уникнути судового розгляду взагалі) або владнати суперечку за допомогою третейських посередників. Лише після того, як сторони спочатку відмовлялись від мирової, а потім від посередництва, суд сам розпочинав розглядати справу. Сторони мали право вже після початку розгляду справи судом змінити думку і таки вдатися до послуг посередників. Навпаки, погодившись на посередництво, сторони вже не могли відмовитися від нього: якщо третейський суд розпочинав розгляд справи, лише він мав її остаточно розв'язати [9, 178-181].

Посередників учасники процесу обирали самі. Кожну сторону представляли від одного до трьох третейських суддів. Число суддів від кожної сторони мало бути однаковим. Посередник не обов'язково мав належати до стану державних селян. Рішення третейські судді ухвалювали більшістю голосів. Якщо голоси ділились порівну, сторони могли доручити третейським суддям обрати спільного посередника або обирали його самі. Ухвала цієї особи вважалась остаточною рішенням суду [9, 178, 179].

Постанови третейських суддів фіксувались у книгах сільських або волосних розправ. Оскарженню ці рішення не підлягали. Їх виконання було для учасників судового процесу обов'язковим так само, як і виконання рішень сільських, волосних та державних судів [9, 179].

Третейський суд при сільських і волосних розправах міг розбирати будь-які справи, віднесені до компетенції цих установ, крім справ, що зачіпали інтереси неповнолітніх або психічно хворих [9, 178].

Щодо цивільних позовів, які належали до юрисдикції державних судів, державні селяни, як й інші царські піддані, могли використовувати третейські процедури на основі Положення про третейські суди 1831 р. [9, 220]. Згідно з цим законом, третейські суди мали право розв'язувати будь-які майнові суперечки за винятком тих, які стосувались станових привілеїв, прав неповнолітніх і осіб під опікою, інтересів держави

(«польз казенных и казенным правом защищаемых») або були пов'язані з кримінальним правопорушенням. Справа надходила на розгляд третейського суду на підставі письмової угоди сторін – третейського запису, що містив відомості про позивача, відповідача і третейських посередників, а також про предмет суперечки та про умови її розв'язання. В цьому документі могло бути зазначено, на якій основі буде здійснено правосуддя – «по закону ли должен суд решить дело или по совести». Третейський запис реєстрували у державному суді. Для виконання рішень третейських судів існував такий же порядок, як і для рішень державних судів [9, 220-232]. Законодавство передбачало крім добровільного також обов'язковий третейський розгляд (щодо окремих категорій справ – спорів між акціонерами компаній та ін.) [8, 772-774].

Висновки. Запровадження третейського суду в селах державних селян під час реформи 1837-1841 рр. виражало прагнення уряду Російської імперії підвищити якість судового захисту селянства, прискорити і спростити судочинство, подолати корупцію в судових установах. До судового законодавства було внесено зміни, що мали спонукати селян розв'язувати цивільно-правові спори за допомогою посередників і лише в останню чергу шукати правосуддя у державних судах.

Список використаної літератури та джерел:

1. Нагребельний В. П. Третейський суд / В. П. Нагребельний, М. В. Оніщук, В. П. Самохвалов // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : «Укр. енцикл.», 2004. – Т. 6 : Т-Я. – С. 127-129.
2. Прутика Ю. Д. Генеза становлення та розвитку третейських судів у західній правовій традиції / Ю. Д. Прутика // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 2. – С. 161-170.
3. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.) : в 2 т. / Б. Н. Миронов. – Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2003. – Т. 2. – 583 с.
4. Иванова Н. А. Сословное общество Российской империи / Н. А. Иванова, В. П. Желтова. – Москва : Новый хронограф, 2010. – 752 с.
5. Сельское и городские самоуправления на Урале в XVIII – начале XX века / Е. Ю. Анкаримова, С. В. Голикова, Н. А. Миненко, И. В. Побережников. – Москва : Наука, 2003. – 381 с.
6. История судебной системы России / под. ред. Н. А. Колоколова. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2013. – 471 с.
7. Дружинин Н. М. Государственные крестьяне и реформа П. Д. Киселева / Н. М. Дружинин. – Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1946. – Т. 1 : Предпосылки и сущность реформ. – 636 с.
8. Гессен И. Третейский суд / И. Гессен // Энциклопедический словарь / издатели : Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Санкт-Петербург : Типография Акц. Общ. «Издательское Дело», Брокгауз-Ефрон, 1901. – Том 66, полутом XXXIII. – С. 772-774.
9. Свод законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1857. – Т. 10. – Ч. 2. Свод законов о судопроизводстве и взысканиях гражданских.
10. Указ Сената, 31 мая 1734 г., «О дозволении уфимским иноверным народам разбираться третейским судом и мириться добровольно» // Полное собрание законов Российской империи. – Санкт-Петербург, 1830. – Т. 9. – С. 335-342.
11. Вицын А. Третейский суд по русскому праву. Историко-догматическое рассуждение / А. Вицын. – Москва, 1856. – 96 + XIII с.

12. Уортман Р. С. Властители и судии: Развитие правового сознания в императорской России / Р. С. Уортман. – Москва : Новое литературное обозрение, 2004. – 520 с.

References

1. Nagrebel'nyj V. P. Tretejs'kyj sud / V. P. Nagrebel'nyj, M. V. Onishhuk, V. P. Samohvalov // Jurydychna encyklopedija : v 6 t. / redkol. : Ju. S. Shemshuchenko (golova redkol.) ta in. – Kyi'v : «Ukr. encykl.», 2004. – T. 6 : T-Ja. – S. 127-129.
2. Prytyka Ju. D. Geneza stanovlennja ta rozvytku tretejs'kyh sudiv u zahidnij pravovij tradyicii' / Ju. D. Prytyka // Visnyk Hmel'nyc'kogo instytutu regional'noho upravlinnja ta prava. – 2003. – № 2. – S. 161-170.
3. Mironov B. N. Social'naja istorija Rossii perioda imperii (XVIII – nachalo XX v.) : v 2 t. / B. N. Mironov. – Sankt-Peterburg : Dmitrij Bulanin, 2003. – T. 2. – 583 s.
4. Ivanova N. A. Soslovnoe obshhestvo Rossijskoj imperii / N. A. Ivanova, V. P. Zheltova. – Moskva : Novyj hronograf, 2010. – 752 s.
5. Sel'skoe i gorodskie samoupravlenie na Urale v XVIII – nachale XX veka / E. Ju. Apkarimova, S. V. Golikova, N. A. Minenko, I. V. Poberezhnikov. – Moskva : Nauka, 2003. – 381 s.
6. Istorija sudebnoj sistemy Rossii / pod. red. N. A. Kolokolova. – Moskva : JuNITI-DANA ; Zakon i pravo, 2013. – 471 s.
7. Druzhinin N. M. Gosudarstvennye krest'jane i reforma P. D. Kiseleva / N. M. Druzhinin. – Moskva ; Leningrad : Izd-vo AN SSSR, 1946. – T. 1 : Predposylki i sushhnost' reform. – 636 s.
8. Gessen I. Tretejskij sud / I. Gessen // Jenciklopedicheskij slovar' / izdateli : F. A. Brokgauz, I. A. Efron. – Sankt-Peterburg : Tipografija Akc. Obshh. «Izdatel'skoe Delo», Brokgauz-Efron, 1901. – Tom 66, polutom XXXIII^a. – S. 772-774.
9. Svod zakonov Rossijskoj imperii. – Sankt-Peterburg, 1857. – T. 10. – Ch. 2. Svod zakonov o sudoproizvodstve i vyzskanijah grazhdanskijh.
10. Ukaz Senata, 31 maja 1734 g., «O dozvolenii ufimskim inovernym narodam razbirat'sja tretejskim sudom i mirit'sja dobrovol'no» // Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. – Sankt-Peterburg, 1830. – T. 9. – S. 335-342.
11. Vicyn A. Tretejskij sud po russkomu pravu. Istoriko-dogmaticheskoe rassuzhdenie / A. Vicyn. – Moskva, 1856. – 96 + XIII s.
12. Uortman R. S. Vlastiteli i sudii: Razvitie pravovogo soznaniya v imperatorskoj Rossii / R. S. Uortman. – Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2004. – 520 s.

T. V. Malynovs'ka, B. V. Malynovs'kyj

THE COURT OF ARBITRATION AND THE REFORM OF THE MANAGEMENT OF STATE PEASANTS IN THE RUSSIAN EMPIRE (1837-1841)

Introduction. The essence of arbitration is that it is an agreement between two or more parties to try to resolve a dispute outside of the court system. The parties agree upon a third party as an arbitrator who will act as a judge and jury. Arbitration is an alternative form of dispute resolution.

In 1837-1841 the Russian Government began to reform the management of state peasants. Transformation of the judiciary including the attempt to extend the use of arbitration procedures was one of the measures taken to improve the life of peasants.

Purpose. The purpose of the article is to determine causes and to reveal the contents of measures connected with implementation of arbitration in the communities of state peasants during the reform of 1837-1841.

Results. Implementation of the arbitration court had significant benefits compared to the state court. First, arbitration procedures simplified, accelerated and made

jurisdiction cheaper. Second, the arbitration court had one attractive feature - it replaced the state court reducing its contacts with population. Entrusting arbitration intermediaries to resolve a great number of cases, the government restricted the activity of corrupted and inefficient state courts and thus reduced their negative consequences. During the reform rural and county courts were established in the villages of state peasants. They dealt with simple cases. Rural and county courts had their established procedures. Voluntary conciliation and arbitration played a major role. The procedure was as follows: receiving the claim the members of the court offered to reach an amicable agreement (to avoid litigation at all) or to resolve the dispute with an arbitrator. Only after refusing an amicable agreement and mediation the court started to examine the case. As for civil claims which belonged to the jurisdiction of state courts, peasants could use arbitration procedures on the basis of the Law on Arbitration 1831.

Conclusion. Implementation of the arbitral courts in the villages of state peasants during the reform of 1837-1841 expressed the desire of the government of the Russian Empire to increase judicial protection of the peasantry, to accelerate and simplify the judiciary, to fight corruption in courts. Jurisdiction was changed and it had to encourage peasants to resolve civil disputes through intermediaries, and only then to seek justice in civil courts.

УКД 94 (477) «17»

В.В. Масненко

доктор історичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ТА ГОСПОДАРСЬКО-МАЙНОВИЙ УСТРІЙ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ ЧЕРКАЩИНИ XVIII СТ.

Досліджено адміністративно-територіальну і господарсько-майнову структури Правобережної України XVIII ст. Зокрема, процеси колонізації південної частини Київського і східної частини Брацлавського воєводств, відновлення і трансформації повітового устрою. Охарактеризовано місцеві староства: Черкаське, Чигиринське, Корсунське, Канівське та інших. Виокремлено значення магнатських володінь Поточьких, Любомирських, Яблонівських, Сангушків.

Ключові слова: Київське воєводство, Брацлавське воєводство, кордон, колонізація, люстрація, староство, повіт, слобода, фільварок.

Постановка проблеми. Для сучасних досліджень регіональної історії важливою складовою вважають з'ясування не тільки адміністративно-територіальної чи господарської структури того чи іншого локального утворення, а й те наскільки вони відображали особливості цих регіонів, засвідчену в писемних джерелах, масовій колективній пам'яті тощо. Приклад історичних територій південної Київщини і Брацлавщини XVIII ст., які зараз входять до Черкаської області, доволі показовий, оскільки дозволяє дослідити їхні важливі характеристики – прикордонний статус, колонізаційні процеси, власницько-майнові стосунки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблема має свою історіографічну традицію, яка була започаткована ще краєзнавчими дослідженнями XIX ст. Найбільший інтерес із цього масиву літератури становлять розвідки Л. Похилевича та Е. Руліковського. На початку XX ст. разом із публікацією люстрацій українських староств 1765 і

1789 рр. з'явилися важливі праці В. Щербини. У 1920-х роках найбільший внесок у студіювання теми зроблений істориками київської школи М. Грушевського. Зокрема, новий комплекс джерел був опрацьований С. Шамраєм. Не втратили фактологічної цінності окремі праці істориків радянського часу, передовсім В. Маркініної. Різним аспектам історії Правобережжя ранньомодерного часу присвячено кілька розвідок В. Смолія. Серед сучасних істориків найавторитетнішим дослідником території й населення вказаних воєводств цілком залучено вважається М. Крикун. Варто згадати й доробок черкаського історика Ю. Маринівського, який увів у науковий обіг низку важливих джерел.

Мета розвідки полягає у реконструкції адміністративно-територіального устрою і господарсько-власницької структури південної частини Київського і східної частини Брацлавського воєводств протягом XVIII ст.

Вклад основного матеріалу. Після пережитих потрясінь, воєнних руйнувань і масового примусового вивозу населення, територія Правобережної Черкащини у травні 1714 р. знову потрапила під зверхність Речі Посполитої майже спустошеною.

Кордон між Річчю Посполитою і Гетьманщиною під російською зверхністю, згідно з умовами Вічного миру 1686 р., проходив по Дніпру. Однак, оскільки у сьомій статті цього договору йшлося, що населені пункти «от местечка Стаек, вниз Днепра по реку Тясмину суть, именно Ржищев, Трахтемирев, Канев, Мошны, Сокольня, Черкасы, Боровица, Бужин, Воронков, Крылов и Чигирин... оставатись имеют пусты, так, как ныне суть» [1, 776], то російський уряд протягом багатьох років домагався виконання цього положення. У 1720 р. російська і гетьманська адміністрації навіть провели обстеження стану заселеності правого берега Дніпра між Стайками і Тясмином. Виявилось, що територія вже добре колонізована посполитими і козаками. Врешті-решт російська сторона змушена була погодитися із фактичним станом речей [2, 155-156; 173-176]. Юридичне оформлення і демаркація кордону були здійснені лише у 1783 р., коли польська і російська розмежувальні комісії підписали документ під назвою «Описание границы Малой Росси с Польшей». Також були проставлені прикордонні стовпи на дніпровських островах і на суходолі вздовж берегів Дніпра: з боку Російської імперії – 349, з боку Речі Посполитої – 353 [3, 41-62].

На півдні володіння Речі Посполитої по рікам Вись, Ірклій і Тясмин межували спочатку з територіями під османською зверхністю і займищами вихідців з Миргородського полку, з 1734 р. – землями Запорозької Січі, а у 1752-1764 рр. – Новосербією. Тут також діяло кілька комісій з прикордонного розмежування 1732 р., 1740 р., 1744 р. Остаточко кордон було проведено лише під час розмежування 1780-1781 рр. Київського і Брацлавського воєводств з володіннями Російською імперією – Новоросією.

Під час колонізації відбувається досить швидке відновлення господарчо-майнової та станової структури краю. Власність на земельні володіння поверталася шляхетським родам, частково місцевого походження, які до цього часу проживали за межами краю, на Волині, північній Київщині чи навіть в